

Gömöri György

Békássy Ferenc és az orosz irodalom

Békássy Ferenc 1906-ban lett a Bedales-iskola diákja, de a Békássy család hosszan tartó kapcsolata ezzel az angliai magániskolával már pár évvel korábban kezdődött: amikor Békássy István és Bezerédy Emma legidősebb lányát, Antóniát beírták ide. Antónia tizenöt éves korától, az 1904. év első trimeszterétől volt a Bedales tanulója, s valószínűnek látszik, hogy rajta keresztül Békássy Emma már ekkor, vagy a következő évben megismerte az iskola közelében, Petersfieldben lakó orosz Jarincov (angol átírással Jarintzov, illetve Jarintzoff) családot. Ami abból a szempontból volt fontos, hogy a bedalesi szünidők idején a Békássy gyerekek itt lakhattak, vagyis kaptak több hétre kosztot és lakást.

Nincsenek adataim arról, Ivan Mihajlovics Jarincov és családja mióta élt Angliában, de valószínűnek látszik, hogy ez az úr azonos azzal a Jarincov tábormokkal, Port Arthur első kormányzójával, akit Jerome K. Jerome barátjának nevez, s akiről azt írja önéletrajzában, mekkora szerencse, hogy a tábormok felesége lett műveinek angol fordítója.¹ Ez a hölgy, Nadine N. Jarincov viszont pedagógus és szépirodalom fordítója.² Jarincovék fia, Dimitrij, aki Békássy Ferencnél csak pár évvel volt idősebb, szintén a Bedalesbe járt, így kézenfekvő volt az a megoldás, hogy az iskolába 1905-ben beiratkozott Ferenc Jarincovéknál töltse vakációjának egy részét. Az évek során bensőséges viszony alakult ki Békássy Ferenc és „Jarryék” között, akiknek otthonában alighanem Noel Olivier, Békássy iskolatársa és szerelme is megfordult. Erre utal egy 1912 januárjában Noelnek írt levél bizalmas kitétele, amiben Ferenc azt mondja: Edward Thomasszal többször is találkozott „Jarryéknál”.³ 1912 márciusában pedig Cambridge-be, John Maynard Keynesnek írt Békássy egy lapot, amin kéri a *Historical Review* címét, mivel „Mrs. J. írt egy nagy tanulmányt, amit el akar küldeni a Review-nak”.⁴ Másszóval a már Cambridge-ben tanuló történész és költő ekkor éppen Jarincovéknál tartózkodik, és a „White House, Petersfield, Hants”-ot adja meg levelezési címnek.

1 Jerome K. Jerome, *My Life and Times*, London, 1926, 190.

2 Példánya az OSZK-ban.

3 *Békássy Ferenc szerelmes levelei*, szerk. Gömöri György és Weiner Sennyey Tibor, Aranymadár Alapítvány, Budapest, 2013, 31.

4 King's College Archives, Cambridge, Keynes MS 30/5.

Úgy tetszik azonban, a fiatal Békássy Ferencet az angol és a magyar irodalmon kívül főleg a francia és a német irodalom érdekelte, és 1912 előtt nemigen olvasott orosz irodalmat, bár egyik levelében utal egy Dosztojevszkij-regényre, másutt meg, név nélkül, Gogol *Köpeny* című elbeszélését „tanulmányként” emlegeti.⁵ Későbbi olvasmányjegyzeteiből kitűnik, hogy 1914 folyamán két Dosztojevszkij-regényt is olvasott, a *Bűn és bűnhődés*t magyar fordításban, jobbnak találva azt a német fordításnál, egy másikat pedig németül.⁶ De már korábban úgy érezte, az orosz lírát kissé elhanyagolta; ez először egy saját magának tett szemrehányás formájában fordul elő egy James Stracheynek írt 1912-es levélben, amit éppen Jarincovéktól, vagyis Petersfieldből ír barátjának. Érdeemes idézni pár mondatot ebből a levélből:

„Ostobaság volt tőlem, hogy nem próbáltam meg oroszul tanulni, amikor annyi vakációt töltöttem itt [náluk]! Meg kell majd tennem egyszer, már csak azért is, hogy megismerjem költészetüket, ami egészen más, mint az angol–francia–német líra, hasonlóbb a magyarhoz...”⁷

Úgy tűnik, vagy Nadine asszony, vagy Dimitrij megpróbált Békássynak, mintegy „kedvcsinálóként”, pár Puskin- és Lermontov-verset angolra fordítani. Jarincovékat egyébként Békássy Ferenc még egyszer emlegeti egy Noel Olivier-levélben: ez egy 1913 kora decemberi látogatásra utal, amikor is, miután a költő elment Bedalesbe, hogy még karácsony előtt lássa két ott tanuló hűgát, Évát és Klárát, hazautazott Sennyére.⁸ Ekkor már a művelt angol közönség az orosz zene és balett, pontosabban Dzagilev és Stravinsky bővületében él – a Ballets Russes az 1913–14-es évadban vendég szerepel először Londonban. Békássy is megnézi a *Petruskát*, amitől el van ragadtatva. Így kommentálja: „ez tetőpontja annak a gyönyörű új művészetnek, mely a test mozgásával törekszik az emberi érzések kifejezésére”.⁹ Alighanem ekkor kezd komolyabban érdeklődni az orosz költészet iránt is.

Az egész angol művészi világ csodálja az orosz balett-táncosokat, és Békássy egyik cambridge-i barátja, James Strachey el is utazik Oroszországba, hogy a helyszínen tanulmányozza az orosz színházat és művészetet. Innen 1914 elején vonaton tér vissza Angliába, valószínűleg úgy, hogy közben útba ejti Budapestet és Bécsét. James Strachey orosz útja közben szakállt növeszt, változtat korábbi életmódján, és pár évre rá, az első világháború alatt elkezdi érdeklődni Sigmund Freud írásai iránt – később R. Jones-szal együtt ő lesz a nagy bécsi pszichoanalitikus egyik első angliai híve és propagátora.

Békássy figyelemmel kíséri Nadine Jarincov írői munkásságát is. Amikor az 1914-ben kiadja *Russia: the Country of Extremes* (Oroszország: a végletek országa) című terjedelmes művét, a fiatal magyar költő angol recenziót ír róla a *Cambridge Review*-ba.¹⁰ Jarincov asszony liberális szemmel nézi az oroszországi viszonyokat, ezért könyvében elmarasztalja az állami bürokrácia működését csakúgy, mint az „egyházi terrort”, amit az egyházi bíróságok rendszere tesz lehetővé. Ugyanakkor beszél a haladás jeleiről is, például arról, hogy Oroszországban 1912-ben (!) bevezették az általános tankötelezettséget. A kép tehát, amit szülőföldjéről fest, meglehetősen ellentmondásos.

5 Békássy Ferenc *egybegyűjtött írásai*, szerk. Weiner Sennyey Tibor, Aranymadár Alapítvány, Budapest-Zsennyé, 2010, 126. és 357.

6 Békássy... *írásai*, 197. és 214.

7 *Hungarian Review*, May 2013, 78.

8 Békássy... *szerelem levelei*, 131.

9 Békássy... *írásai*, 174.

10 u. o. 199.

Nadine Jarincov ugyanakkor igyekszik terjeszteni az orosz irodalmat Angliában. Ezen át lép be a képbe a Jarincov család fiatal barátja, Békássy Ferenc. Nemrégén előbukkant ugyanis két levele, amit az orosz irodalom legjobb élő angol fordítójának, Constance Garnettnek írt. Mindkét levél egy amerikai könyvtár tulajdonában, az evanstoni Northwestern egyetem Mc Cormick könyvtár különgyűjteményében található.¹¹ A levelek keltezése 1914 nyara, az elsőt Békássy még Angliában vetette papírra 1914. július hetedikén, a másodikat már Magyarországról írta néhány héttel később. Az első levél magyar fordítását a „Függelék”-ben közöljük.

Mi bátorította fel a frissen Cambridge-ben végzett Békássy Ferencet arra, hogy Constance Garnettnek írjon? Nyilván az, hogy Noel Olivier-en keresztül jól ismerte annak gyerekkori játszótársát, David („Bunny”) Garnettet, s valószínűleg annak édesanyját, Constance-ot is. Mindenesetre az első levélben (amit Maynard Keynes levélpapírján, tehát a Brunswick Square 38-ból írt) Békássy nem mutatkozik be, hanem in medias res, azonnal kérése közepébe vág: újabb fordításra szeretné ösztönözni a már jó nevű fordító-asszonyt.

Constance Garnett, úgy látszik, gyorsan válaszolt Békássy levelére. Ez a válaszlevél elveszett a zsenyei kastélyban elpusztult Békássy-hagyatékban, de a választ körülbelül tudjuk Békássy második, 1914. július 29-én Garnettnek írt leveléből, ami a postabélyegző szerint a Kent-grófságban lévő Edenbridge-be csak öt évvel később (!) érkezett meg. Mivel ezen a napon üzent hadat a Monarchia Szerbiának, Békássy már tudta, hogy önkéntesnek fog jelentkezni a magyar hadseregbe. Garnett asszony alighanem a Brunswick Square-re címezte válaszát, s azt nem a brit cenzúra, hanem John Maynard Keynes kapta meg és tartotta vissza a háború utánig. Ebben a már második, ugyancsak kézzel írt levélben Békássy lényegében azt írja meg, hogy kérése tárgyaltan, s reméli, majd 2-3 év múlva, ha vége a háborúnak, újra el tud látogatni Angliába. Magáról a háborúról Békássy kétértelműen nyilatkozik, azt ugyan „rossz ügynek” (bad business) nevezi, de azt írja, talán nem csak egyes emberek, Magyarország is nyerhet valamit belőle. A levél utóiratában kéri Constance Garnettet, mondja meg fiának, Davidnak, magyar barátja sajnálja, hogy nem tudott tőle a nyáron elbúcsúzni, s még hozzáteszi: érzi, ő maga már kezd belenőni a „magyar talajba”, aminek a szorítása „halálos”! Különös előérzete ez a fiatal huszárhadnagynak, aki nagyon szerette Angliát, ahol nyolc évig élt, de aki hűséges akart maradni családjá hagyományaihoz és nemzedékéhez, amelyből később annyian estek el az első világháború különböző frontjain.

¹¹ Itt szeretném megköszönni Henriettának, David Garnett lányának, hogy a két levél másolatát hozzám eljuttatta.

Nyomatott levélpapír: 38, Brunswick Square, W.C. Kézze: 1914 július 7.

Kedves Mrs Garnett,

Remélem, nem bánja, hogy írok Önnek és nem gondol engem túl önhitnek, amikor azt mondom, mennyire szeretném, ha Ön tudná lefordítani azt a könyvet, amire nemrég ráakadtam. Ez R.Verbitzkoy „Kljucsi Szcsasztija”¹ (A boldogság kulcsai) című könyve és jöhet nem olvasok igazán oroszul, egy hölgy, akinél laktam² lefordított számos jelenetet belőle és elmondta a többi rész történetét. (Ez egy elég hosszú regény, tele mindenféle kincsekkel). Az elmúlt három év során jelent meg és kiadása most fejeződött be. Nagyon lelkes vagyok miatta, és szinte biztosan tudom, hogy nagyon jó könyv lehet. Különös stílusban íródott: élénk, drámai jelenetek váltakoznak benne fél oldaltól négy-öt oldalig és úgy tűnik, nagyon művészi módon, bölcsen és érzéssel van megírva. Azt mondják, ez a könyv tükrözi a legjobban, ami az elmúlt tíz évben csak történt az oroszoknál. Mindenképpen óriási mennyiségű és sokféle jelenetet és szereplőt vonultat fel. A boldogság kulcsainak témája a szerelem és a szabadság, mindez egy nő szemszögéből; van egy lány, aki mindkettőt kezében tartja, de nem képes megtartani őket, s a könyv tragédiával végződik. Egy ideig úgy gondoltam, meglehet, ez túl melodramai és irányregény-szerű³, de most azt hiszem, egyik sem az; az író annyira ismeri az emberi érzéseket, hogy ez segítette abban, hogy elkerülje az egyiket és a véleménye, hogy tulajdonképpen semmi sem fontosabb az emberi (individuális) kapcsolatoknál átforgatta a regényt, amikor az az utóbbi felé hajlott. Az alakok és a nagyjelenetek olyanok, amilyeneket Dosztojevszkij kívül sehol sem találni, bár persze a stílus nem oly egyszerű, s ugyanakkor élesen látó és néha már-már cikornyás. Először a regény egymástól független jelenetekből történő felépítése kezdett érdekelni (kissé olyan, mint Rainer Maria Rilke némely műve, bár más nagyságrendben).

Gondolja, hogy el tudná olvasni? Semmiképpen sem lenne időpazarlás és talán utána le is fordítaná. Bizonyára hamar lesz ennek egy borzalmas német fordítása, de angolul ez egy igazi irodalmi fordítás lehetne – amennyiben Ön lenne a fordítója. Olyan könyv ez, aminek nagy hatása kell, hogy legyen az emberekre.

Kérem, bocsássa meg ezt a tolokodást – nem vagyok képes elnyomni lelkesedésemet és reményeim.

Az önt nagyon tisztelő,⁴

F.Békássy

1 Cirill betűkkel az eredetiben.

2 Itt Békássy nyilván Mrs. Jarincovra gondol.

3 Az eredetiben német kifejezéssel: „Tendenzliteratur”

4 A „yours very sincerely” formula körülbelül ennek felel meg.